

*В.М. ЯКУБІВ, доктор економічних наук, доцент
Прикарпатський національний університет
ім. В. Стефаника*

Соціоекономічний підхід у забезпеченні збалансованого розвитку аграрних підприємств

Сучасний етап розвитку аграрних відносин характеризується значною кількістю проблем функціонування окремих суб'єктів господарювання, взаємозв'язків між ними та аграрного сектора загалом. Для вирішення комплексу важливих проблемних питань необхідно розробити цілісну стратегію дій, яка б системно враховувала усі функціонування досліджуваної сфери. Саме відсутність системного підходу до розв'язання існуючих проблем є однією з причин постійного погіршення становища вітчизняного сільського господарства та українського села. Одним із важливих елементів системного підходу має стати соціоекономічний підхід.

У сучасній вітчизняній науці питання розвитку соціоекономіки з метою розв'язання існуючих проблем економічного середовища й суб'єктів господарювання досліджують Л. Бухаріна, В. Геєць, С. Гріневська, О. Новікова, В. Юрчишин. Останніми роками проблеми соціоекономіки поглиблено досліджують зарубіжні вчені, а саме:

А. Караткевич, Г. Сілласте, М. Шабанова, О. Шабров, А. Шумус, які розглядають органічне поєднання галузей знань економіки та соціології.

Мета статті – проведення структуризації балансів у функціонуванні аграрних підприємств із погляду соціоекономіки як один із системоутворювальних напрямів забезпечення збалансованого розвитку підприємництва в аграрному секторі.

Збалансований розвиток аграрних підприємств має бути одним із важливих завдань сучасної аграрної політики, оскільки він передбачає “інтегрований рух системи виробничо-господарських відносин від нижчого рівня до вищого, в результаті чого відбувається циклічна кількісно та якісно зрівноважена зміна його економічної, соціальної, екологічної, інноваційно-технологічної та організаційної складових і зв'язків між ними, шляхом удосконалення та формування нових прогресивніших форм функціонування аграрних підприємств в інтересах підприємців, села, селянства і сільського господарства”¹. Водночас наука й практика довели, що розробка та реалізація нової стратегії, й у т.ч. збалансованого розвитку, повинні базуватися на соціоекономічному підході.

Соціоекономіка як наукова парадигма, що поєднує економічні та соціальні аспекти функціонування певного об'єкта, правомірно завойовує свою нішу у вітчизняній науці.

Починаючи з кінця ХХ ст., соціоекономіка активно розвивається в Європі й Америці. Так, у Гарвардській школі бізнесу функціо-

¹ Якубів В.М. Збалансований розвиток аграрних підприємств у сільському зростанні / В.М. Якубів. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ “Плай”, 2011. – 326 с.

нує Міжнародне товариство розвитку соціо-економіки (SASE), засновником якого є А. Етционі. Найактуальніші проблеми, які стосуються економічного розвитку, що досліджуються у 2011–2012 роках товариством SASE, є: глобалізація та соціально-економічний розвиток; знання, технологія й інновації; інтеграція бухгалтерського обліку, економіки і права. У цілому метою SASE є дослідження економічної поведінки та її наслідки в контексті соціальних, інституціональних, історичних, філософських, психологічних й етичних факторів¹.

Актуальні системні дослідження проблеми соціо-економіки здійснює М. Шабанова, яка стверджує, що “соціо-економіка вивчає на різних рівнях соціальної реальності (макро-, мезо-, мікро-) двосторонні зв’язки між економічними і соціальними аспектами суспільного виробництва й намагається дати економічну оцінку цим зв’язкам на основі зіставлення витрат і результатів та враховуючи відповідні соціальні обмеження”².

Таким чином, М. Шабанова наголошує, що крім необхідності визначення соціальних наслідків від здійснюваних економічних змін, ще слід враховувати соціальні обмеження в процесі економічних перетворень. Тобто з’являється певний цикл: соціальне середовище → економічне середовище → соціальне середовище. У цьому аспекті неможливо не погодитися з М. Шабановою, оскільки всі сторони, процеси та явища економічного життя підпорядковані інтересам людини.

На Фестивалі Науки – 2011, який проводився у Фінансовому університеті при Управлінні Російської Федерації проф. Г. Сілласте, було висунуто ряд презентаційних положень, що розкривали суть і важливість соціо-економіки в науці та практиці. Серед них: “соціо-економіка – це знання соціології й економіки призначені для аналізу і поліпшення умов життя та праці соціальних груп і суб’єктів господарювання; економічний розвиток завжди має соціальні наслідки: виявити й попередити їх завдання со-

ціо-економіки; без соціо-економіки неможлива ефективна робота на управлінських посадах, викладачів, експертна та аналітична робота”³. На таких вихідних положеннях проводилось обговорення проблеми розвитку соціо-економіки як науки у різних напрямках.

У вітчизняній науці проблему соціо-економічного підходу у забезпеченні розвитку держави і суспільства широко досліджують В. Геєць та В. Юрчишин. Відзначивши важливу роль соціального капіталу, В. Геєць обґрунтував соціо-економічну модель майбутнього України⁴, в якій гармонійно поєднуються напрями соціального й економічного розвитку країни, з метою досягнення якісно вищого рівня розвитку за усіма параметрами.

В. Юрчишин здійснив системне дослідження проблеми формування і становлення соціо-економіки в агросфері України. При цьому під терміном “соціо-економіка” він розуміє суспільно, соціально та економічно зумовлений розвиток країни на засадах системи-синтезу, тобто злиття воедино соціальної, економічної й забезпечувальної складових розвитку, яке, проявляючись, набуває суспільної і соціальної єдності, яка гарантує становлення соціо-економіки. Крім того, він обґрунтував вихідні засади формування і практичного освоєння вітчизняної моделі соціо-економіки.

Детальніше вивчення соціо-економіки як наукової і практичної галузі показує, що цілком імовірним є твердження, що однією з причин незадовільного стану сільського господарства та сільських територій може бути відсутність соціо-економічного бачення в процесі здійснення аграрних реформуваль. Якщо б на етапі розробки і організації аграрних реформ у країні було оцінено взаємозв’язок між економічними й соціальними факторами, встановлено, які наслідки можуть бути за певних економічних змін, то очевидно, що одержані результати більше б відповідали очікуваням.

Тому, обґрунтовуючи стратегічні напрями забезпечення збалансованого розвитку аграрних підприємств, необхідно враховува-

¹ About the SASE Research Networks [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sase.org>.

² Шабанова М. Социэкономика как наука и новая учебная дисциплина / М. Шабанова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ecsocman.hse.ru/data/813/769/1223/05_Shah_4_2006.pdf.

³ Фестиваль Науки – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.festivalnauki.ru>.

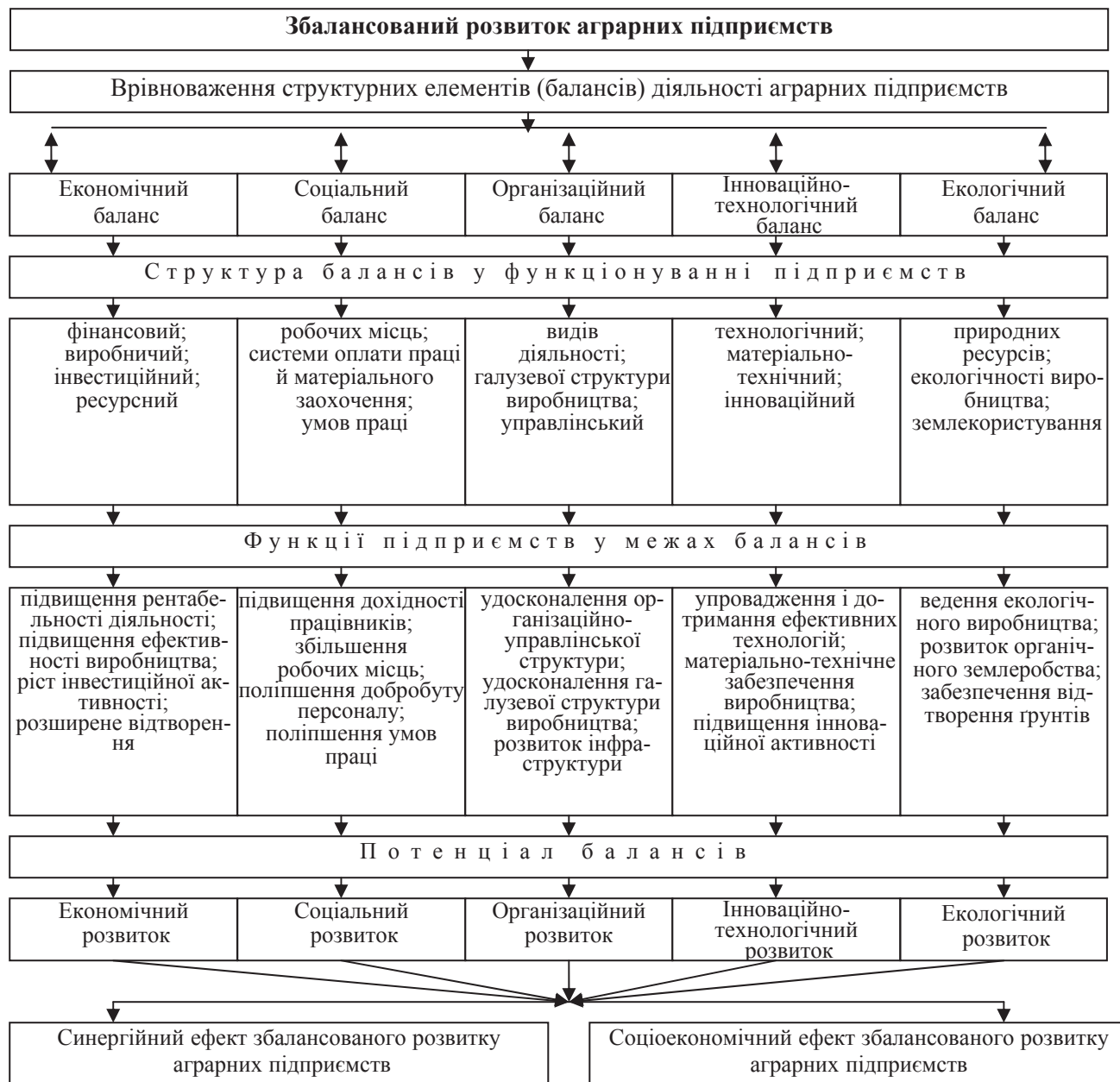
⁴ Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. НАН України. – К., 2009. – 864 с.

ти принципів положення соціоекономіки. Особливо це стосується передбачення та оцінки впливу здійснених економіко-організаційних змін на соціальне становище місцевого населення.

З метою забезпечення збалансованого розвитку аграрних підприємств запропоновано здійснити структуризацію балансів у функціонуванні аграрних підприємств шля-

хом виділення багаторівневих структурних підбалансів, їх функціональних і потенційних можливостей (рис.).

Системна взаємодія виділених елементів формує єдине, цілісне середовище збалансованого розвитку аграрних підприємств у сільському зростанні. При цьому кожна складова має своє глибоке внутрішнє наповнення та призначення.

Структуризація балансів у розвитку аграрних підприємств

В основі структуризації збалансованого розвитку покладено такі принципи положення:

1) кожен із виділених балансів загальної системи збалансованого розвитку виконуватиме відведену йому функцію, або, інакше

кажучи, матиме в сукупності балансів конкретне цільове призначення;

2) кожний виділений баланс містить у собі відповідний його цільовому призначенню створювальний потенціал;

3) найкраще опрацьовані баланси не належать до явищ, здатних самопроявити наявний у них потенціал. Він може проявитися лише за умови умілої організації використання їхньої створювальної енергії (потужності), або, по-іншому, умілого управління ними;

4) сукупний (синергетичний) потенціал балансів здатний проявитися лише за обставин, коли вони діють водночас або включаються у виробничий та весь інший процес в організаційно чи технологічно визначеному порядку. При цьому кожний з них має бути реально наповнений властивим йому потенціалом;

5) взаємодіючи і взаємодоповнюючи один іншого, індивідуалізовані потенціали взаємопроникають один в одного, взаємозбагачуються, зміцнюють закладений у кожному з них потенціал і зумовлюють їхню кінцево (чи проміжно) результативну, синергетичну віддачу.

Зображений на рисунку економічний баланс структурно включає фінансовий, виробничий, ресурсний та інвестиційний баланси. Економічний баланс розвитку аграрних підприємств проявляється через забезпечення економічного зростання сільського господарства, агроформувань і сільської території, а саме: економічний розвиток підприємства, диверсифікація їхньої діяльності, підвищення ефективності виробництва й прибутковості функціонування, залучення інвестицій в сільське господарство та село загалом. Тобто цей сегмент відповідає за кількісне і якісне зростання результативності діяльності господарюючих структур на селі.

Соціальний баланс у діяльності аграрних підприємств вміщує баланси робочих місць, системи оплати праці та матеріального заохочення, умов праці. Соціальний баланс розвитку аграрних підприємств визначається необхідністю забезпечення соціального піднесення господарюючих суб'єктів на селі і селянства. Цей елемент є невід'ємним заходом на шляху налагодження відродження сільських територій, оскільки тісно взаємозв'язаний з рівнем життя, можливістю й бажанням проживати та працювати людям у селах.

Інноваційно-технологічний баланс складається з технологічного, матеріально-технічного та інноваційного балансів. Інноваційно-технологічний баланс становлення аграрних підприємств пов'язаний з інноваційними процесами, оскільки передбачає необхідність оновлення матеріальної бази підприємств, впровадження новітніх технологій виробництва й дотримання технологічної дисципліни, розвиток сфери матеріально-технічного забезпечення і обслуговування суб'єктів господарювання на селі. Цей баланс спрямований на досягнення поліпшення умов праці робітників, підвищення її продуктивності та ефективності виробництва в підприємствах загалом.

Екологічний баланс вміщує баланс природних ресурсів, екологічності виробництва й баланс землекористування. Екологічний баланс розвитку аграрних підприємств визначається сукупністю явищ і процесів, що забезпечують стабільність навколишнього природного середовища та екологічності виробництва. При цьому відзначаючи великомасштабність екологічного розвитку як незалежної системи, у даному разі розглядаються лише ті його сторони, що безпосередньо пов'язані з функціонуванням підприємств, села й сільського господарства. Тобто мова йде про поліпшення якості продуктів харчування, відтворення природно-ресурсного потенціалу з метою забезпечення поліпшення умов проживання селян у тандемі "селянство – природа".

Організаційний баланс включає баланс видів діяльності, галузевої структури виробництва та управлінський баланс. Організаційний баланс аграрних підприємств передбачає формування забезпечувальних чинників і заходів, що здатні сприяти реалізації чотирьох вищеописаних підвидів сільського розвитку. Організаційна складова характеризується такими основними напрямками: розвиток організаційно-правових форм господарювання на селі, поширення сільського зеленого туризму, удосконалення організаційної, управлінської, виробничої структури й механізмів функціонування всередині аграрних підприємств. Організаційний розвиток призначений для забезпечення реалізації цілей економічного, соціального, екологічного

ного та технологічного розвитку аграрних підприємств і сільських територій¹.

Для оцінки рівня збалансованості розвитку аграрних підприємств потрібно поєднати одержані результати від змін у межах кожного окремого балансу. Це можна здійснити визначенням інтегрального показника результативності збалансованого розвитку аграрних підприємств ($I_{зр}$):

$$I_{зр} = \sqrt[5]{I_{екон} \cdot I_{соц} \cdot I_{орг} \cdot I_{ит} \cdot I_{екол}},$$

де $I_{екон}$ – інтегральний показник економічного розвитку; $I_{соц}$ – інтегральний показник соціального розвитку; $I_{орг}$ – інтегральний показник організаційного розвитку; $I_{ит}$ – інтегральний показник інноваційно-технологічного розвитку; $I_{екол}$ – інтегральний показник екологічного розвитку.

У свою чергу, кожен з наведених у формулі показників розраховується інтегруванням інших показників, що характеризують певний баланс: економічний, соціальний, інноваційно-технологічний, організаційний та екологічний.

Результативність змін в економічному балансі визначається через такі показники, як: зміни у прибутковості діяльності підприємства; зміна ефективності виробництва; приріст інвестицій; зміна в ресурсозабезпеченні й ресурсовикористанні.

Результативність змін у соціальному балансі визначається через інтегрування показників, що характеризують зміну: кількості робочих місць; розміру середньої заробітної плати; продуктивності праці.

Результативність змін в організаційному балансі визначається за допомогою таких показників, як: зміна в рентабельності виробництва окремих видів продукції; зміна в рівні рентабельності окремих видів діяльності; зміни у виробничих потужностях.

Результативність змін в інноваційно-технологічному балансі визначається через інтегрування показників, що характеризують зміни: в урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин; у фондозабезпеченості та фондovіддачі; в рен-

табельності виробництва інноваційної продукції.

Результативність змін в екологічному балансі визначається за допомогою таких показників, як зміни: в якості природних ресурсів; у частці виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції.

На рисунку показано, що за результатами здійснення сукупності заходів у межах усіх видів балансів доцільно оцінити синергійний і соціоекономічний ефекти від запропонованих змін.

Синергійний ефект проявляється як результат системної дії виділених п'яти балансів (економічного, соціального, організаційного, інноваційно-технологічного й екологічного), що за рахунок емерджентності створює кількісно і якісно вищий ефект, ніж можлива продуктивність кожного з них зокрема. Синергійний ефект характеризується як єдина цілісна система результатів тісної взаємодії, взаємовпливу та взаємозбагачення усіх аспектів збалансованого розвитку аграрних підприємств.

Соціоекономічний ефект проявляється як сукупний результат соціального й загально-суспільного розвитку, що породжується внаслідок синтезування і взаємодії економічних, організаційних, інноваційно-технологічних, соціальних та екологічних змін і соціальних, правових та політичних умов певного місця й часу.

Соціоекономічний ефект пронизує усі виділені на рисунку баланси, оскільки вони призначені для забезпечення поліпшення економічного становища підприємства та соціального становища працівників, місцевих жителів. Одержані окремі економічні, соціальні, організаційні, інноваційно-технологічні й екологічні результати мають одну цілісну мету – забезпечення збалансованого розвитку аграрних підприємств у сільському зростанні.

У процесі реалізації стратегії збалансованого розвитку аграрних підприємств необхідним є застосування соціоекономічного підходу як систематичного відстеження та оцінки соціального ефекту від здійснених економічних й інших організаційних змін.

Такий підхід до побудови стратегії збалансованого розвитку аграрних підприємств

¹ Якубів В.М. Інноваційний підхід до процесу забезпечення сільського розвитку / В. М. Якубів // Інноваційна економіка. – 2008. – № 1. – С. 31–33.

сприятиме посиленню ролі та значення соціальних аспектів становлення сільського господарства поряд із розв'язанням важливих організаційно-економічних і екологічних проблем.

Таким чином, для забезпечення збалансованого розвитку аграрних підприємств здійснено структурування балансів у їх функціонуванні. Це сприяло обґрунтуванню суті, структури, функцій та потенційних можливостей економічного, соціального, екологічного, організаційного й інноваційно-

технологічного балансів. Системна взаємодія цих балансів шляхом взаємопроникнення, взаємодоповнення та взаємозбагачення створює два важливі ефекти: синергійний і соціоекономічний. Вони є результатом синтезування окремих частин в одній системі.

Отже, соціоекономічний підхід до забезпечення збалансованого розвитку аграрних підприємств на етапі формування комплексу стратегічних напрямів сприяє утворенню продуктивних синергійного й соціоекономічного ефектів у результаті реалізації стратегії.

Обґрунтовано стратегічні напрями забезпечення збалансованого розвитку аграрних підприємств за соціоекономічним підходом. Узагальнено наукові підходи до розгляду проблеми становлення соціоекономіки в Україні та за кордоном. Проведено структурування балансів у функціонуванні аграрних підприємств, розкрито суть і значення синергійного й соціоекономічного підходу у результаті збалансованого розвитку аграрних підприємств.

Обоснованы стратегические направления обеспечения сбалансированного развития аграрных предприятий за социоекономическим подходом. Обобщены научные подходы к рассмотрению проблемы становления социоекономики в Украине и за рубежом. Проведена структуризация балансов в функционировании аграрных предприятий, раскрыты суть и значение синергетического и социоекономического подхода в результате сбалансированного развития аграрных предприятий.

An article provides the strategy for ensuring sustainable development of agricultural enterprises due to social and economic approach. The scientific approaches towards problems of social economics in Ukraine and abroad are generalized and considered. An article presents structuring of the balance in the functioning of agricultural enterprises. The essence and value of synergetic and social and economic approaches resulting in sustainable development of agricultural enterprises are pointed out.

*

**В.К. ЗБАРСЬКИЙ, доктор економічних наук, професор
О.О. ВОЛОШИН, бакалавр
Національний університет біоресурсів і природокористування України**

Проблеми кооперування малих форм господарювання на селі

Світова економічна криза негативно позначилася на українській економіці, обмеживши доступ громадян та організацій до кредитування, призвела до підвищення цін на споживчі товари й енергоносії, росту інфляції, зниження реального доходу і купівельної спроможності громадян. Зокрема, суттєво уповільнилися темпи розвитку малого й середнього підприємництва, що у сільській місцевості призвело до закриття та реорганізації існуючих бізнес-підприємств (табл. 1). Цей комплекс факторів призвів до зростання і без того високого рівня явного й прихованого безробіття серед сільського населення. При цьому на місцевому рівні у молодих людей поступово втрачається дові-

ра до власної громади та надія на те, щоб успішно господарювати у себе вдома, знову посилюються міграційні настрої.

Мета статті – розглянути проблеми кооперування малих форм господарювання на селі як передумову їх сталого розвитку.

Зважаючи на близьку перспективу комерціалізації землі в Україні, селяни починають усвідомлювати, що вони як дрібні пайовики можуть бути на вкрай не вигідних умовах позбавлені свого єдиного ресурсу. Адже нині існує тенденція до скуповування корпоративних прав на оренду землі великими сільськогосподарськими холдингами й можна очікувати, що вони тиснутимуть на дрібних пайовиків у визначенні цінових